

KÜRESEL KAPİTALİZMİN SANAYİLEŞME STRATEJİSİ “İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME STRATEJİSİ” İFLAS MI ETTİ?

Gülen ELMAS ARSLAN*

ÖZ

Bu makalede geçen yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar uygulanan neo-liberal ekonomi politikalarının çeşitli ülke grupları açısından sonuçları değerlendirilecektir. Makalede neo-liberal küresel dönemin sanayileşme stratejisi olan ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin neden bazı azgelişmiş ülkeler açısından bekleneni vermediği, neden kısıtlı bazı ülkelerde sonuç alınabildiği sorgulanmıştır. Küresel dönemde Washington Konsensüsü olarak bilinen süreçle birlikte dünyada likidite genişlenmesi tarihte en üst seviyesine ulaşmıştır. Likidite genişlemesiyle artan kısa vadeli sermaye hareketleri ve bu vesileyle kısa vadeli borçlanma yolunu seçen ülkelerde ulusal paralar aşırı değerlenmiş; bu değerlenme ile ihracat caydırılırken, ithalatta da patlama yaşanmıştır. Bu süreçte kısa vadeli borçlanma yolunu seçen ülkeler; ihracata dayalı sanayileşmede hedeften uzaklaşıp, ithal ürünleri tüketimine dayalı birer tüketim toplumu haline gelmişlerdir. Uygulanan stratejiden beklenenin tersine bu ülkelerin dışa bağımlılıkları ve borç stokları artmıştır. Makalede ihracata yönelik sanayileşme ile birlikte kısa vadeli finansman gibi sonuçları açısından iki çelişik politikanın birlikte uygulanmasının olumsuz sonuçlarına vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Türkiye Ekonomisi, İhracata yönelik sanayileşme, sanayisizleşme.

* Prof. Dr. Ufuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret Bölümü Öğretim Üyesi.

IS INDUSTRIALIZATION STRATEGY OF GLOBALIZATION CALLED “EXPORT-ORIENTED INDUSTRIALIZATION STRATEGY” COLLAPSE?

ABSTRACT

Results of the export-oriented industrialization strategy has been successful some underdevelopment countries. But the export-oriented industrialization strategy has created collapse effects for some other underdevelopment countries. In this article we discuss why two different results have been appearing. Can an underdevelopment country which is carry on the export-oriented industrialization strategy carry on with short term borrowing policy together at the same time?

Keywords: Globalization, Turkish Economy, Export-Oriented Industrialization, Deindustrialization.

1. Giriş

Geçen yüz yılın son çeyreğinden itibaren süregelen küreselleşme döneminde uygulanan iktisat politikaları bazı az gelişmiş ülkeleri oldukça kırılgan ekonomiler haline getirmiştir. Bilindiği üzere bu dönemde dış ticaret temelinde tanımlanan sanayileşme stratejilerinden ihracata yönelik sanayileşme stratejisi yaygın olarak uygulanmaya başlanmıştır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisi her ülkenin üretim (maliyet) avantajına sahip olduğu mallarda ihtisaslaşarak ve dış ticarete yönelmesine dayalıdır. Bu stratejide topyekûn *kalkınmadan* vaz geçilip, ihracat endüstrilerini teşvik temelinde bir sanayileşme hedeflenir. Ülkenin dış açıklarının ihracatı artırarak giderilmesi hedeflenirken, sanayileşmenin kaynağının da ihracat fazlası yoluyla yaratılması stratejinin bir başka ana hedefidir. Bu stratejiden beklenen; “bir ülkenin uluslararası iş bölümü ve ihtisaslaşma ile hem kaynaklarını etkin kullanacağı bir sanayileşme yoluna girmesi, hem de dışa bağımlılığının azalmasıdır”.

Bu stratejinin uygulanmaya başlandığı dönemden günümüze yaklaşık 40 yıl geçmiştir. Bu süre bir stratejinin sorgulanması için uygun bir süredir. Bakıldığında bu stratejinin uygulandığı çok az ülkede stratejinin nispeten hedeflerine ulaştığı gözlenmektedir. Pek çok ülkede ise bu stratejiden beklenenin tam tersine dışa bağımlılık ve borçluluk hali artmıştır. Bu ülkelerde strateji uygulanmaya başlandığı andan çok kısa bir süre sonra stratejiden sapılmış ve uygulama ortamı ortadan kalkmıştır. Bu makalede neden pek çok ülkede stratejinin başarısız olduğu, neden hedeflerden sapıldığı ve uygulamada oluşan kısıtlar nedeniyle uygulamadan sapmanın sonuçlarının ülkeler ve özellikle de Türkiye açısından neler olduğu sorgulanacaktır.

2. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinin Başarı ve Başarısızlığı

Uluslararası iktisat teorisinin ana argümanı; tüm ülkeler en ucuza ürettiği-en avantajlı oldukları-sektör ürünlerinde ihtisaslaşsın, koruma ve engel olmaksızın birbirleriyle ticaret yapmaları halinde birinci en iyi hal gerçekleşecek ve dünya kaynakları işte o zaman tam olarak etkin kullanılmış olacaktır. Türkçesi bu yolla dünya kaynakları israf edilmemiş olacaktır. Kısacası dünya nüfusu hızla büyümekte, ihtiyaçlar giderek çeşitlenmekte ve artmaktadır. Ancak dünya kaynakları kıttır ve sınırlıdır. Dünya kaynaklarını en ekonomik kullanarak en fazla ürünü üretmeye, ancak ülkelerin avantajlı sektörlerde ihtisaslaşsın, engelsiz ticaret yapmaları halinde ulaşılır. Bu argümandan hareketle küresel kapitalizmin kalkınma stratejisi “ihracata yönelik sanayileşme stratejisi” geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden itibaren yaygın olarak uygulamaya konulmuştur. Zira ülkeler ancak bu strateji ile karşılıklı dış ticarete liberalleşip, uygun üründe ihtisaslaşsın, dış ticarete yönelebilecek ve bunun dış açık sorunundan, dışa bağımlılıktan, borç sarmalından kurtulmak, sanayileşmek gibi olumlu sonuçlarından yararlanabileceklerdir.

20. y.y.’ın son çeyreğinde neo-liberalizm tüm dünyaya yayılmış ve küreselleşme olarak adlandırılan kapitalizmin bu döneminde yukardaki paragrafta kısaca tanımladığımız “liberalleşme, ihtisaslaşma ve ekonomik üretme” tezinden hareketle ihracata yönelik sanayileşme stratejisi tüm dünyada uygulatılmaya başlanmıştır. Türkiye’de de ihracata yönelik sanayileşme stratejisi 1980’lerin başında 24 Ocak 1980 kararları olarak bilinen IMF’nin “yapısal uyum politikası” olarak adlandırılan yeni istikrar politikası sepetiyle birlikte uygulatılmaya başlanmıştır.

Türkiye; 24 Ocak 1980 kararları ile “ithal ikameci sanayileşme stratejisinden”, “ihracata yönelik sanayileşme stratejisine” geçilmesi ile birlikte dış ticaret üzerindeki koruyucu politikalardan diğer ülkelerden farklı olarak iki büyük gelişme nedeniyle hızla vaz geçmek durumunda kalmıştır. Hızla koruyucu politikalardan vaz geçmiş olduğu içindir ki; Türkiye’nin dışa açılma süreci bir anlamda şok niteliğindedir ve dışa açıklık oranları da benzer ülkelere göre daha hızlı yükselmiş ve bu süreç reel sektörlerde de hızla dış şoklara daha açık bir ekonomi olmasına neden olmuştur.

Tablo 1: Türkiye ve Bazı Ülkelerin Dışa Açıklık Oranları

Ülkeler	1960		1990		2006	
	X/GSYH(%)	M/GSYH(%)	X/GSYH(%)	M/GSYH(%)	X/GSYH(%)	M/GSYH(%)
Türkiye	4,8	8.3	8.9	13.0	21,5	34.7
Fransa	12.6	11.6	22.5	22.6	27.2	29.2
Almanya	19.0	18.9	36.5	29.7	50.7	44.5
Japonya	10.5	9.1	10.8	10.1	14.7	16.7
B.Krallık	18.3	19.3	24.2	26.8	31.4	33.0
ABD	5.0	4.5	10.1	11.3	13.5	16.9

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle hesaplanmıştır.

Dışa açıklık oranları ülkelerin ihracat(X) ve ithalatlarının(M) gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) rakamlarına bölünmesi ile hesaplanmaktadır. Yukardaki tablo seçilmiş bazı ülkeler ile Türkiye’nin dışa açıklık oranlarının kıyası için verilmiş ve tablo özellikle küreselleşme öncesi 1960 yılı, küreselleşmenin ilk on yılını yansıtan 1990 yılı ve 2008 dünya krizi öncesine ait olan 2006 yılı rakamları ile sınırlı tutulmuştur. Tablo 1’den gözleneceği gibi, Türkiye’nin Almanya hariç dışa açıklık oranının gelişmiş ülkeler ile hızla başa baş noktaya gelmesi, yeni gelişen bir sanayisi olması nedeniyle kırılğanlığı açısından dikkat çekicidir ve hızlı artan erken bir gelişmedir.

1980 sonrası bu liberalleşme döneminde Türkiye’nin dış ticarete koruyucu politikalardan vaz geçmesine neden olan iki önemli gelişme ise şunlardır:

- Birincisi aslında dış ticarete serbestleşme sürecini benimseyen her ülke için geçerli olan süreçtir: Kısacası Türkiye açısından, II. Dünya Savaşından sonra GATT eliyle yürütülen

dünya ticaretinin serbestleştirilme çalışmalarında geline noktanın gerekleri ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemekten kaynaklı yükümlülüklerden kaynaklıdır bu serbestleşme. Yani küresel serbest rekabet ortamında ülkeler karşılıklı olarak dış ticaret üzerinde kısıtları kaldırmak durumundadırlar. Sadece ülkeler arasında serbest ticaret ve rekabet ortamını hazırlama ve geçişlerde uygulama farklılıkları olabilir o kadar: a) Bazı ülkeler kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutarak bu süreci zamana yayıp daha kontrollü liberalleşme süreci izleyerek yerli sanayilerini koruyabilir. b) Ya da bazı ülkelerin entegrasyonlar gibi bazı istisnalardan yararlanabilen ticari alanlar içinde olarak sanayileri korunaklı olabilir. Özetle Türkiye’de her iki durum da söz konusu olmadığı için; ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimseyip dışa açıldığı dönemde dış ticarete koruyucu politikalardan, genel olarak dünya ticaretinin serbestleşmesi ve ülkenin dışa açılması tercihi doğrultusunda 1980’den sonra hızla vaz geçmiştir.

- İkinci gelişme; Türkiye’ye özeline ve tesadüfen dünyadaki dış ticarete serbestleşme sürecine denk gelen Türkiye’nin dışa açılma dönemine (1980’lere) denk gelmiştir. Bu gelişme AB ile üyelik doğrultusunda AB ülkeleri ile yapmış olduğumuz dış ticarete tüm koruyucu politikaların kaldırılması gümrük vergilerinin tamamen sıfırlanması işleminin gerçekleştirilmesi sürecidir. AB’ne üyeliğin ön koşulu gümrük birliğine uyum sürecidir. Bir ülkenin gümrük birliğinin gereğini yapması da kendi aralarındaki ticarete gümrük vergilerinin tamamen kaldırılması ve tüm koruyucu politikalardan cayması, diğer ülkelere uygulanan vergilerin de aynı düzeye getirilmesidir. Ayrıca bilinmelidir ki; AB ülkeleri ile olan dış ticaret hacmimiz toplam dış ticaret hacmimizin o dönem yaklaşık ortalama yarısını teşkil etmektedir. Yani küçümsenmeyecek bir hacimdedir ve onlarla olan ticaretimiz üzerindeki tüm koruyucu politikaları kaldırmanın kendi yerli üreticilerimiz açısından küçümsenmeyecek sonuçları olduğu açıktır. Öte yandan diğer ülkeler ile olan ticarete Türkiye’nin uyguladığı gümrük vergileri, AB’nin uyguladığı ortak gümrük vergilerinden genel olarak daha yüksek olduğundan uyumlaştırmak doğrultusunda üçüncü ülkeler ile yapılan ticaret konusu pek çok mala uyguladığı gümrük vergilerini de indirmek durumunda kalmıştır.

Bu iki önemli gelişme nedeniyle 1980’li yıllarda Türkiye’de hızlı bir dışa açılma süreci yaşanmıştır. Bunun önemli bir sonucunu da yukarıdaki Tablo 1’de dışa açıklık oranlarında gözlemek mümkündür.

Aşağıda ise bu dışa açılma sürecindeki uygulama ve düzenlemelerin ayrıntılarına yer verilecektir. Burada öncelikle mali piyasaların dışa açılmasına ilişkin uygulama ve düzenlemeler, ikinci olarak da dış ticaretin serbestleşmesi ile ilgili uygulama ve düzenlemeler aktarılacaktır:

Mali piyasalardaki düzenlemeler (Elmas, G. 1998: 114-115):

- 24 Ocak 1980 kararlarından önce Türkiye’de kambiyo kontrolü rejimi uygulanmakta döviz işlemleri, merkezinde T.C. Merkez Bankasının olduğu bankacılık sistemi tarafından yapılmaktaydı.

- Öncelikle uluslararası para sisteminin dağıldığı, iki petrol şokunun olduğu ve enflasyon ile durgunluğun bir arada seyrettiği dünya için krizli yıllar olan 1970’lerde Türkiye’de, ekonomi yönetiminin de yanlışlarından ve gelişmeleri kavrayamamasından kaynaklı olarak TL aşırı değerlenmiş ve 24 Ocak Kararları ile 1\$=47,10TL’den 1\$=71TL’ye yükseltilerek TL’deki aşırı değerlenme giderilmeye çalışılmıştır.
- O tarihten Mayıs 1981’e kadar belirli aralıklarla yeniden ayarlanan döviz kuru, bu tarihten itibaren günlük belirlemelerle “kontrollü dalgalı kur” uygulamasıyla yürütülmüştür.
- 1984 yılında ise T.C. Merkez Bankası konvertibl tüm döviz kurlarının günlük açıklanması yerine sadece TL-\$ paritesinin belirlendiği “esas kur” uygulamasına geçmiştir. Ticari bankalara da çapraz kurlardan diğer kurları belirleyip bütün dövizlerin serbestçe alım satımını yapma yetkisi verilmiştir.
- 1987 yılına kadar “esas kur” uygulaması özellikle Dolar ve Markın uluslararası piyasalardaki değerlerinden sapma gösterilmeden, ülkenin döviz rezervleri, döviz giriş çıkışları, dış ticaret hacmi, yurtiçi ve yurt dışı fiyat artışları dikkate alınan bir formül eşliğinde T.C. Merkez Bankası tarafından belirlenmiştir.
- 1987 yılında döviz kuru belirlenmesi yöntemi değiştirilmiş, bankalara kurların günlük belirlenmesi serbestisi getirilmiştir. Bankalar dışındaki kurumlara ise döviz alış satışını T.C. Merkez Bankasının alış satış kurunun en fazla %2’si üzerinde belirleme şansı verilmiştir.
- 1988 yılında T.C. Merkez Bankası bünyesinde döviz ve efektif piyasaları oluşturulup kurların piyasa koşullarında oluşmasının zemini yaratılmıştır.
- 1988 yılından itibaren konvertibiliteye geçiş çalışmaları ve uygulamaları kademeli olarak başlatılmıştır; Süreçte bankalar dışında, önce kişilere 5.000 \$’a kadar döviz alım satım ve bulundurma izni verilmişken, sonra konvertibilitenin gereği olarak döviz büfelerinin açılması ve sınırsız döviz işlemi izni verilmesi sağlanacaktır.
- 1989’da ise 32 Sayılı “Türk Parasını Koruma Kanunu” ile TL’ye tam konvertibilite yasal olarak getirilmiştir. Yani bu yasayla yerli ve yabancı tüm özel ve tüzel kişilere sınırsız TL’nin diğer paralarla değiştirilmesi izni yasal zeminde sağlanmıştır.
- Yine 1989 yılında T.C. Merkez Bankasınca yayımlanan bir genelgeye göre döviz kurunun her iş günü sonunda bankalar, yetkili kurumlar ve özel finans kurumları ile birlikte kur belirleme seanslarında belirlenmesine başlanmıştır.
- 5 Nisan 1994 tarihinden itibaren dolar karşısında TL alış satış kotasyonu veren bankalar arasında seçilen 10 bankanın saat 15.00’deki seanslarında kotasyon ortalamaları belirlenerek bu seanslarında kur belirlenmeye başlanmıştır. Seçilen bankalar ilke olarak kotasyonu en yüksek on banka olmaktadır.
- 9 Ağustos 1994 tarihinden itibaren bu banka sayısı kotasyonu en yüksek 15 bankaya çıkartılmıştır.

Dış ticaretin serbestleşmesine ilişkin düzenlemeler (Elmas, G. 1998: 116):

- 1958 istikrar kararlarıyla ile yürürlüğe giren ithalat rejimi, 1981 yılında kotaların kaldırılması ve 1984 yılında ise ithalat rejiminin değiştirilmesi ile ithalat rejiminde yeni bir dönem başlatılmıştır.

- 1984 yılından itibaren kademeli olarak ithalat kısıtlayıcı listenin kaldırılması ve tüm malların ithalinin serbest bırakılması süreci başlatılmıştır.
- 1989'da ve 1984'deki ithalatı kısıtlayıcı listedeki indirimin yanı sıra ithalat üzerinde uygulanan vergi ve fonlar büyük ölçüde azaltılmıştır.
- 1990 yılından itibaren de ithalat teminatı uygulamasına son verilmiştir.
- 31 Aralık 1994 tarihinde yayınlanan Resmî Gazete Mükerrer Sayı: 22158 ile AB'inden ithalatta vergi uygulamasında büyük ölçüde istisnalar getirilmiş ve büyük bir bölümü vergiden muaf olmuştur.
- 8 Nisan 1996'da ise AB ile ortak gümrük tarifesi (OGT) uyum çerçevesinde AB dışındaki ülkelerle yapılan dış ticaret üzerindeki vergiler indirilmiştir (Resmî Gazete Mükerrer Sayı: 22605).

Eğer bir ülke dış ticarete liberal politikalar uygulama sürecini başlatıyor ise yerli sanayi üzerinde bu gelişmenin etkisinin yıkıcı olmasını önlemenin yolu, yani yeni ekonomik düzene sanayinin ayak uydurması için en doğru yol bu süreci zamana yaymaktır. Böylece uluslararası yeni iş bölümü ve avantajlı olduğun, yani en ekonomik üretebildiğin sektörlerde uzmanlaşp dış rekabete açılabilmesi için gerekli zamanı yerli sanayiye tanımış olursun. Eğer bu gerçekleştirilememişse o zaman yerli sanayi ve ihracatçıları korumak için döviz kuru politikalarının önemi bir kat daha artmaktadır. Yani liberal dış ticaretin uygulandığı dönemlerde yerli sanayiye korumanın en etkin ve en kritik aracı “reel döviz kuru” halini almaktadır. Bir başka deyimle; dışa açılma süreçlerinde yerli sanayiye korumanın en etkili politika aracı “gerçekçi döviz kurudur”¹. Zira klasik koruyucu politika araçları; gümrük vergileri, kotalar, ithal yasakları ve kambiyo kontrolleridir². Dışa açılma sürecinde ülkeler karşılıklı olarak bu klasik koruyucu politikaları kaldırır. Bu kaldırma sürecini ne kadar zamana yayarlarsa, bu sürecin o ülkeler için içerdeki yıkıcı etkisi o kadar az olacaktır şüphesiz. Eğer zamana yayılmıyor ise döviz kuru politikaları daha etkin uygulanmalıdır ki, dışa açılmanın yerli sanayi ve ekonomi üzerindeki etkisi yıkıcı olmasın.

Şöyle ki:

Bir ülkede dış ticaret üzerindeki koruyucu politikaları kaldırdığınızda ülkenin birdenbire ucuz ithal malı cenneti olmasını önlemek için de mutlaka dengeleyici döviz kuru politikası uygulanmalıdır. Uygulanmaz ise iç pazardaki tüketici tamamen ucuzlayan ithal ürüne yönelecektir. İthal ürünlerin alternatifini üreten yerli üretici de hazır olmadığından, ithal ürün ile o ucuz fiyattan rekabet edemeyeceğinden iflas ile yüz yüze kalacaktır. Bu yerli ekonomide önemli bir tahrifat yaratacak işsizlik, gelirlerde düşme vb. bir dizi istenmeyen ekonomik gelişmeler ile ülke boğuşmak zorunda kalacaktır. Koruyucu politikaların hızla kaldırılmasından kaynaklı ithal ürünlerindeki ucuzlama döviz kuru politikalarıyla telafi edilmezse ve bu uzun yıllar devam ettirilecek olursa da yerli sanayi dışa bağımlı hale gelecektir ki bu “ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin” temel savına aykırıdır. Zira ihracata yönelik sanayileşmede ihraç endüstrilerine dayalı olarak bir sanayileşme gerçekleştirmek, bu vesileyle net döviz

¹ Çok genel tanımıyla gerçekçi döviz kuru cari işlemler dengesini gözeten kurdur. Bunun tespiti ise cari işlemler hesabındaki tüm kalemlerin reel döviz kuruna karşı esneklik hesapları yoluyla yapılır.

² Kambiyo kontrolleri döviz işlemlerinin merkez bankası aracılığıyla takibi ve kontrolüdür.

kazancı sağlayıp kaynak yaratmak ve dışa bağımlılıktan kurtulmak temel hedeftir. Hal böyle olunca burada döviz kuru politikaları ve ihracat endüstrilerinin refleksine de ayrıca vurgu yapmak gerekir. Eğer etkin ve gerçekçi döviz kuru politikaları dışa açılma sürecinde uygulanmaz ise bırakın ihracata yönelik sanayileşmeyi, tam tersine mevcut ihracat endüstrilerini de cezalandırmış olursunuz. Şöyle ki; Liberal dönemde gerçekçi döviz kuru politikaları uygulamazsanız bir yönüyle ülke ucuz ithal ürünleri cenneti olacağından ihracat sektörünüz de ara girdi talebini ithalatla temin eder hale gelir ve ihracat endüstrilerinizde ulusal katma değeriniz giderek düşer. Öte yandan etkin bir döviz kuru politikası uygulayamıyorsanız, başka bir deyimle ulusal paranız aşırı değerlenmişse³ bu durumda ihracatınız kârlı olmaktan çıkacak, ihracatçı ihracattan cayacaktır. Bir başka deyimle; döviz daha değerli iken ihracatçı ihracat yapıp yurt dışında elde ettiği döviz, dönüp ülkede bozdurunca daha fazla TL elde ederken, aşırı değerli ulusal para koşullarında bozdurunca daha az TL elde edecektir. Belki bu aşırı değerli ulusal para koşullarında ihracatçının birim ihraç ürünü başına elde ettiği TL, birim ihraç ürününün üretim maliyetinin bile altında kalacak ve ihracatçı ihracattan tamamen vaz geçecektir.

Neticede eğer döviz kuru cari işlemler açığını minimumda kılacak şekilde ayarlanmazsa, yani gerçekçi döviz kuru uygulaması ile koruyucu politikaların kaldırılmasından kaynaklı ithal ürünlerindeki bu görece ucuzlamayı TL'nin değeri düşürülerek telafi edilmezse “ihracata yönelik sanayileşme” stratejisini de uygulama zemini ortadan kalkmış olacaktır. Kısacası İhracata yönelik sanayileşme süreci ile birlikte etkin bir döviz kuru politikası uygulanmasa; İhracata yönelik sanayileşme stratejisinden beklenenin tersine, başta ihraç ürünleri olmak üzere dışa bağımlılığın artması, hem ithal ikameci, hem de ihraç endüstrilerinde üretmemelik, ithal ürünlerine dayalı tüketim toplumu haline dönüşmek, iç tasarrufların düşmesi, borçlanma gibi bir dizi yapısal ekonomik sonuç ile toplum baş başa bırakılmış olacaktır.

Bu küresel dışa açılma sürecinin dünyada gelişmekte olan ülkeler açısından seyrine bakacak olursak, Türkiye'nin bu sürecin neresinde olduğunu net bir şekilde görmek mümkün olacaktır. Bu vesileyle makalenin başlığında vurgulanan “ihracata yönelik sanayileşme stratejisi iflas etti mi?” sorusuna da Türkiye ve benzer süreci yaşayan ülkeler açısından daha somut cevap verilmiş olunacaktır. Ya da neden işlemediği netleşecektir.

Şimdi Neo-liberal ekonomi politikalarının yaygın uygulandığı küreselleşme döneminde başta Türkiye olmak üzere gelişmekte olan ülkeler ne tür ekonomik gelişmeler ile baş başa kaldığına dönecek olursak: Öncelikle vurgulanmalıdır ki; küreselleşme döneminde en çok uluslararası sermaye hareketleri nasibini almıştır. Küresel dönem dünyasında ciddi bir likidite genişlemesi yeni iletişim teknolojilerinin yarattığı ortamlarla birleşince, sermaye hareketlerinin ülkelerarasında çok hızlı ve küresel hareketinin artmasına neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından biraz pahalı olmakla birlikte çok kolay erişilebildiği için kısa

³ Ulusal paranın aşırı değerlenip değerlenmediğinin en bariz göstergesi cari açıktır. Eğer bir ülke cari açık veriyor ise kurun gerçekçi düzeyinde olmadığı ve ulusal paranın aşırı değerlendiği anlaşılır. Örneğin; Elmas, G., (1992) çalışmada ödemeler bilançosu kalemleri üzerinde yapılan hesaplamadan hareketle Türkiye’de 1989 – 1992 arasında ulusal paranın %15 civarında aşırı değerlendiği konusunda politika yapımcılar uyarılmıştı. Bu uyarıdan sonra da, iki sene ulusal paradaki giderek aşırı değerlenmesi süreci devam etti ve ülke 1994 yılında bir krize girdi.

vadeli sermaye akımları⁴ yoluyla borçlanmak çok tercih edilir bir hal almıştır. Aslında bu süreçte orta ve uzun vadeli resmi borçlanma ile kısa vadeli yüksek maliyetli borçlanma yer değiştirmiştir de denilebilir. Kısacası borçlanmanın kaynakları, yöntemi, yönü, maliyeti, sürdürülebilirliğinin koşulları ve şekli bu dönemde tümüyle değişmiştir.

Türkiye’de ise süreç şu şekilde işlemiştir: Türkiye ihracata yönelik sanayileşmeyi uygulamaya başladığı 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte başlangıçta reel döviz kurundaki gelişmeler ihracata yönelik sanayileşmenin amacına uygun seyretmiş ve ihracatı teşvik eder bir düzeyde seyretmiştir. Ayrıca Türkiye’de ihracat bir anlamda daha çağın normlarına uygun öğrenilmiş, ihracat şirketleri gibi kurumsal yapılar geliştirilmiştir. 1980’lerin sonuna kadar ihracat da ithalat da artmış, ama ihracat daha hızlı arttığı için ihracatın ithalatı karşılama oranında da bir iyileşme gözlenmiştir. Her ne kadar bu iyileşmede hayali ihracatın payını ihmal etmemek gerekse de gerçekten reel anlamda da bir iyileşme olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yine 1980’li yıllarda cari işlemler dengesinde de belirgin bir sorun gözlenmemiş, hatta fazla verdiği yıllar da olmuştur⁵.

TABLO 2: TÜRKİYE’DE REEL DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ: 1980-92 (Milyon \$)

Yıllar	RDK	X (İhracat)	M(İthalat)	Dış Tic. Açığı	X/M
1980	67,5	2.910	7.909	-4.999	0,37
1981	67,4	4.703	8.933	-4.230	0,53
1982	79,0	5.746	8.843	-3.097	0,65
1983	80,2	5.728	9.235	-3.507	0,62
1984	87,0	7.134	10.757	-3.624	0,66
1985	91,4	7.958	11.343	-3.386	0,70
1986	89,2	7.457	11.105	-3.648	0,67
1987	76,0	10.190	14.158	-3.968	0,72
1988	75,2	11.662	14.335	-2.678	0,81
1989	71,6	11.625	15.792	-4.167	0,74
1990	55,7	12.959	22.302	-9.347	0,58
1991	54,4	13.593	21.047	-7.454	0,65
1992	55,6	14.715	22.871	-8.156	0,64

Kaynak: Gülen Elmas (1993), "1994 Yılına Girerken İthalat ve İhracatımız," Birlik Dergisi, Cilt:3, Sayı:3, Ekim 93, ss.27 ve DİE (1996).

Yukardaki Tablo 2’den gözleneceği üzere; 24 Ocak 1980 kararları ile belirlenen 1\$=71TL paritesi aynı yıl içinde reel döviz kuru (RDK) ortalaması 1\$=67,5TL olarak hesaplanmıştır. İki yıl sonra ise, 1982’de reel döviz kuru 1\$=79TL olarak hesaplanmıştır. Bu yıldan konvertibilite yasasının çıkartıldığı 1989 yılına kadar TL’nin dolar karşısından hesaplanan değeri başlangıç yılından (1980) daha düşüktür. Dolayısıyla ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin

⁴ Bir ülkeye yüksek faiz kazancı sağlamak için girdiklerinde bir yılın altında vadelerle kalan yabancı sermayedir. Spekülatif sermaye ya da sıcak para olarak da adlandırılır.

⁵ Bakınız TC DİE(Bu günkü adıyla TÜİK) (1996), ss.295-296.

hedeflerine uygun olarak; ihracatın teşvik edildiği, ithalatın caydırıldığı bir kur politikası bu yıllar arasında uygulanmıştır. Tabloya bakıldığında dış ticaret açığı rakamları da bunu doğrulamaktadır. TL'nin değerinin daha düşük belirlendiği 1982-1989 arasında dış ticaret açığı daha düşüktür. Ancak konvertibilite yasası ile birlikte 1989'dan sonra TL değerlenmeye başlamış ve dış ticaret açığında da gözle görünür bir büyüme başlamıştır.

1989 yılında "Türk Parasını Koruma Kanunu- Konvertibilite Yasası"nın çıkışıyla birlikte süreç kontrolden çıkmıştır. Türkiye'de genelde politika yapımcıların eleştirileri dikkate almama alışkanlığı olduğu için o dönemlerde "mali piyasalarda erken bir dışa açılma" olduğu eleştirisini yapan bilim insanlarının⁶ da bu uyarıları gölgede kalmış, dikkate alınmamıştır. Konvertibilite yasası; kısacası TL'nin tüm yerli ve yabancı işlemcilerin işlemlerine sınırsız olarak açılması sonucunu yaratmaktadır. Bunun baskın sonucu da Türkiye'ye faiz kazancı için gelen işlemcilerin ellerindeki döviz Türkiye'de TL'ye çevirme ve yüksek faiz kazancı sağlama işlemlerinin artması olmuştur. Türkiye'ye faiz kazancı için gelen spekülasyon kısa vadeli sermaye sahiplerinin yarattıkları ilk etki ülkede döviz bolluğu yaratması ve TL'nin aşırı değerlenmesidir. Bu yasayla birlikte yüksek faiz ile kolay ve hızlı borçlanma yolunu seçen Türkiye'ye gelen dünyadaki yüksek faiz peşinde koşan aktörlerin de bu süreçte Türkiye'den önemli beklentisi vardır. Bu beklenti iki aşamalı şöyledir; 1) Yüksek faiz elde etmek birinci beklentileridir. Ancak TL olarak Türkiye'de elde ettikleri "anapara + faiz" varlıkları ile ülkelerine geri dönecekleri sırada tekrar döviz alıp çıkmaları gerekmektedir. 2) Bu durumda, TL'ye çevirip faize yatırdıkları paralarının ülke içinde kaldığı vadede TL'nin değer kaybetmemiş olması gerekir ki, bu spekülasyon sermaye sahiplerinin kurdan kayıpları olmasın, bu da ikinci beklentileridir. Eğer bu vadede TL değer kaybederse değer kaybının boyutuna bağlı olarak elde ettikleri faizin bir kısmı ya da hepsi eriyebilir. Öyleyse bu durumda daha düşük faizli ve kur kaybı olmayan kendi ülkeleri, ya da bu konumdaki bir başka ülkede bu işlemi yapmak daha kazançlı ve daha güvenli olacaktır. Hatta TL'nin değerindeki düşüş çok yüksek olursa kurdan kaynaklı kayıp, sadece faiz kazançlarını değil anaparalarını da aşındırabilir. Zaten böyle bir risk gördüklerinde ise spekülasyon sermaye sahipleri ülkeyi vadeyi beklemeksizin hızla terk etmektedirler. Domino etkisiyle bu hızlı terk ediş ise ülkede kriz ve yıkım etkisi yaratmaktadır. Geldikleri andan itibaren eğer kontrol mekanizmaları ve ekonomik önlemler⁷ uygulanmazsa risk gördüklerinde istedikleri her an da ülkeden hızla ve topluca çıkabilirler.

Özetle konvertibilite yasası ile birlikte; elinize aldığımız istediğiniz miktarda TL'yi dünyanın neresine götürürseniz götürünüz bozdurabilirsiniz koşulunun yasal zemini çizilmişse de, baskın sonucu ülkeye spekülasyon sermayenin gelmesi olmuştur. Zira sözünü ettiğimiz anlamda bir konvertibilite ülkenin ekonomisinin gücü ve dünyaya verdiği güven ile yakından ilişkilidir. Bu

⁶ O yıllarda iktisat alanında görev yürüten Türk Bilim İnsanlarının büyük kısmı mali piyasalarımızın sığ olduğu, bu nedenle mali piyasalardaki bu liberalleşmenin erken bir liberalleşme olduğu, kırılganlık ve manipülasyona piyasaların yatkın olabileceği ve borçlanma maliyetinin yüksekliğini gelecekte ekonomiyi sıkıntıya sokacağı, aşırı sermaye girişi olabileceği bunusa ekonomide ithalat eksikliğini tüketim patlaması, kaynak israfı gibi bir dizi yapısal sorunlar yaratabileceği eleştirileri yapılmıştı.

⁷ Bu kontrol uygulamaları ve mekanizmaların en bilinenleri; örneğin ülkeye girdiği andan itibaren en az ülkede üç ay kalmalarını zorunlu tutmak gibi vade zorunluluğu getirmek ya da Tobin vergisi gibi ülkeye giriş çıkışlarında cüzi miktarda vergi uygulanmak gibi uygulamalardır. Bu uygulamalar bu spekülasyon sermayenin domino etkisini hafifletecektir. Bu önlemlerle spekülasyon sermayenin hızla ve topluca çıkmalarının önü kesilecek ve yıkım etkisi hafifletilecektir. Böylece kriz riski de azaltılacaktır.

yasanın baskın sonucu kolay ve pahalı borçlanmanın yolunun açılması, ülkeye gelenlerin TL'ye ulaşım yüksek faiz kazancı sağlamasının zemininin yaratılmasıdır. Böylece ülkenin de gerek mali gerek de reel piyasalarda daha kırılğan hale gelmesinin yolları hem mali piyasalara ilişkin hazırlıksız liberalleşme, hem de uluslararası ticarete hızlı liberalleşme ile açılmıştır.

Türkiye kısa vadeli finansman tercihiyle ekonomisini yürütmeye başlamasıyla birlikte de bir takım kalıcı yapısal ekonomik problemlerin önünü açmıştır. Zira öncelikle artık gerçek anlamda amacına uygun bir ihracata yönelik sanayileşme stratejisini uygulamasının zemini kalmamıştır. Türkiye'ye giriş yapan kısa vadeli sermaye sahiplerini kur riskinden korumak için TL'nin aşırı değerlendirilmesine göz yumulmuştur. Hatta uzun yıllar ülkeye girip ciddi bir faiz kazancı sağlayan spekülâtörler ülkeden çıkışlarında, kur girdikleri ana göre TL'nin daha fazla değerlendirilmesi ile lehlerine hareket ettiği için faiz kazançlarına bir de kur kazançlarını ekleyip çıkmışlardır.

Erinç Yeldan 2005 yılında yaptığı "Sıcak Para Akımları, Dış Borçlar ve Reel Kur" adlı makalesinde spekülâtif sermaye sahiplerinin finansal kazançlarının hesaplanmasına ilişkin yaptığı çalışma çok çarpıcı ve dikkat çekicidir, aslında bir uyarı niteliğindedir. Spekülâtif sermaye sahipleri bir ülkeye faiz kazancı elde etmek için giderken en az riskle en yüksek faiz elde etmeyi hedefler. Kendileri için en büyük risk de kur kaybı riskidir. O nedenle ellerindeki fonu kendi ülkelerinde faize yatırmaları ile dünyadaki en yüksek faizi veren ülkeye yatırma arasındaki faiz farkının kur değişmelerinden gelen kaybın üstünde olup olmayacağına öncelikle bakacaklardır. Yani;

$$\dot{I}(\text{iç}) - \dot{I}(\text{dış}) \geq (e(x) - e) / e$$

$\dot{I}(\text{iç})$: İç faiz haddi

$\dot{I}(\text{dış})$: Dış faiz haddi

$e(x)$: Beklenen döviz kuru

e : Cari döviz kuru

Spekülâtif sermaye sahibi kendi ülkesindeki faiz oranı ile gideceği ülkenin daha yüksek olan dış faiz oranı arasındaki farkın kur kaybından büyük ya da en azından eşit olmasını bekler. Tabii özellikle de büyük olmasını tercih edecektir. Türkiye'de bu sürecin 2000'li yılların başında nasıl seyrettiğine ilişkin E. Yeldan'ın hesaplamaları çok çarpıcıdır. Zira ülkeye giren spekülâtif sermaye sahipleri kriz yılları hariç genel olarak bırakın kur kaybına uğramayı tam tersine faiz kazançlarına bir de kur kazançlarını ekleyerek çıkmış olduklarını hesaplamalarıyla göstermiştir. Çalışmasında yaptığı finansal arbitraj hesaplamasında Yeldan, 2001-2004 yılları arasında Türkiye'nin spekülâtif sermaye sahiplerine yüzde 30-45 arası spekülâtif kazanç sunulduğunu tespit etmiştir. Çalışmanın ele aldığı dönemde reel kurun da TL lehine değiştiği yani TL'nin çarpıcı bir şekilde aşırı değerlendirildiği gözlenmektedir. Aslında TL'nin bu aşırı değerlendirilme süreci sadece bu çalışmanın ele aldığı dönemde değil kriz yılları hariç genelde sıcak sermayeyi çekmek için 1989 yılından günümüze kadar sürdürülmüştür.

Peki bu süreç geliştirmekte olan ülkelerin hepsinde aynı şekilde mi seyretmiştir. İhracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulayarak sanayileşmede yol kat eden geliştirmekte olan ülkeler var mıdır? Evet vardır. Çin ve bazı Asya-pasifik ülkelerinde bir istisna olarak stratejinin savına ve amacına uygun olarak gelişmeler olmuştur. Ancak başta Türkiye olmak üzere Latin Amerika ülkelerinde ve kalan diğer geliştirmekte olan ülkelere kısa vadeli sermaye hareketleri, aşırı değerli ulusal para politikaları ile birlikte uygulanan ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin sonucu tam bir yıkım olmuştur. Bunun sonucunda bu ülkelere farklı düzeylerde ciddi bir sanayisizleşme ve üretmemelik hali açığa çıkmıştır. Öyleyse bu şekilde uygulanan ihracata yönelik sanayileşme stratejisi iflas mı etmiştir? Bu ülkeler için artık ihracat endüstrilerinde de dışa bağımlı hale geldikleri için bu aşamadan sonra etkin bir kur politikası uygulanamayacağından bu stratejinin bu ülkelere bu haliyle uygulanması mümkün değildir ve bu anlamda evet iflas etmiştir. Zira ihraç endüstrileri de dahil bu kadar dışa bağımlı hale gelen bu ekonomilerin artık ihracata yönelik sanayileşme stratejileri ile bir noktaya gelmeleri mümkün görünmemektedir. İhracatı teşvik, ithalatı caydırmak için ulusal paranın değer kaybı tercihi yapsalar bile artık bu ülkeler; ithalata bağımlı hale geldikleri için maliyet enflasyonu, kritik ürünlerin ithalatı olmazsa üretmemelik hali ve üretmedikleri için de ihracatlarının düşmesi hali ile yüzleşeceklerdir. Bu ülkeler bir planlama ile birlikte ulusal ekonomi onarım programı uygulamazlarsa yapısal ekonomik sorunları aşabilmeleri olası görünmemektedir. Hele ki hem reel hem de mali piyasalarda bu kadar dış rüzgarlara açık kırılğan bir hale gelmişken.

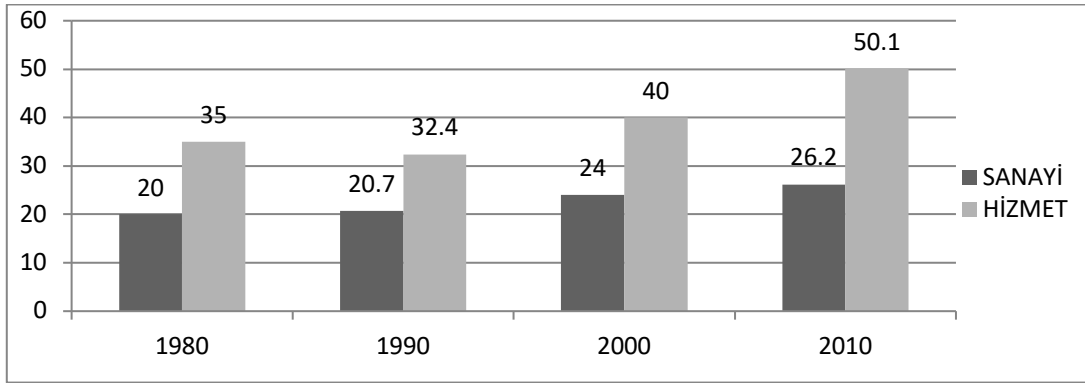
Yeni küresel ekonomik konjonktürde ekonomi terminolojisine bir takım yeni kavram ve olgu tanımları eklenmiştir. Sanayisizleşme, istihdam yaratmayan büyüme, orta gelir tuzağı gibi. Bu kavramların hepsi aslında ihracata yönelik sanayileşmede başarılı olamayan ülkelerin yaşadıkları reel ekonomik durum ve sonuçlara ilişkindir. Örneğin sanayisizleşmeyi ele alacak olursak:

Sanayisizleşme olgusu başlangıçta gelişmiş kapitalist ekonomiler için gözlenen ve tanımlanan bir durumdur. Sanayi sektöründe istihdam edilen işgücü oranlarındaki düşüş ve hizmetler sektörlerindeki beklenmedik gelişme ile gözlenen bu ekonomik olguyu açıklama çabasıyla bu tanım şeklini almıştır. Ekonomik gelişmenin doğası gereği: birinci aşamada tarım toplumlarından sanayi toplumlarına geçişle birlikte ve tarımdaki makineleşme ile tarımda açığa çıkan işgücünün yeni gelişen sanayiye akması ve sanayide istihdam edilmesi gerekir. İkinci aşamada ise sanayi yeterince olgunlaştığında ve sanayide otomasyon geliştiğinde ise orada açığa çıkan işgücü, hizmetlere akacak hizmetler sektörünün istihdamdaki payı giderek artacaktır. Bir başka deyimle olgun ekonomilerde tarım ve özellikle de sanayide açığa çıkan işgücü artık hizmet sektörü tarafından emilecektir. İlk olarak ABD özelinde incelenen bu gelişmenin diğer gelişmiş ekonomiler için de genel olarak geçerli olduğu fark edilmiştir. 1960'lardan itibaren İngiltere'de imalat sanayisi sektörünün istihdamdaki payındaki çarpıcı düşüş, 1970'lerden itibaren ise Almanya'da imalat sanayisi sektörünün istihdamdaki payındaki çarpıcı düşüş iktisat çevrelerinin dikkatini çekmiş ve bu konuya istihdamda sanayisizleşme (Öz, 2018: 2) olgusu ile açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Ancak devam eden çalışmalar sanayisizleşmeye böyle yaklaşılmasının eksik bir analiz olacağı, zira "asıl olanın sektörlerin milli gelir içindeki payı olacağı" görüşü hâkim olmuştur. "Eğer faktör verimliliğindeki artışa

bağlı olarak istihdamda hizmetler sektörlerine doğru bir kayış oluyor ise bunu sanayisizleşme olgusuyla tanımlamak yanıltıcı olabilir” tespitine ulaşılmıştır. Ayrıca gelişmenin doğası gereği teknolojik gelişme ile faktör verimliliklerindeki artışa bağlı olarak; tarımdan sanayiye, sanayiden de hizmetler sektörlerine bir istihdam yönelişinin olması normaldir. Yani olgun ekonomilerde sanayinin milli gelir içindeki payında olağan dışı bir azalma trendi olmadan, istihdamda hizmet sektörünün payının artmasını ekonomik anlamda sorun olarak algılamak mümkün değildir. Hatta günümüz koşullarında (bilgi teknolojileri ve finans sektörünün gelişimine bağlı olarak) olgun ekonomiler için hizmet sektörünün milli gelir içindeki payının artması da normaldir. Ancak iktisat çevreleri daha sonraki çalışmalarda bir başka konuya daha dikkati çekmişlerdir. Bu ise milli gelir içerisinde sanayi mallarının fiyatlarındaki düşmeye ve hizmet sektöründeki fiyatların artmasına bağlı olarak da GSYH içindeki paylarının değişebileceğini bunu tek başına sanayisizleşme olarak adlandırmanın yine eksik bir analiz olacağına vurgu yapılmıştır. Bu nedenle sanayisizleşme olgusunun en önemli göstergelerinden birinin imalat sanayinin katma değerinin sabit fiyatlarla GSYH içindeki payının dikkate alınmasının daha sağlıklı bir analiz olacağına dikkat çekilmiştir.

Başlangıçta gelişmiş ekonomiler için tespit edilen sanayisizleşme olgusunun 1980 sonrasında az gelişmiş ekonomiler için de gözlemlendiğine ve bu erken sanayisizleşme durumunun ekonomik anlamda çok daha sorunlu bir durum olduğuna Dani Rodrik (2016) dikkati çekmiştir. Tam da burada ihracata yönelik sanayileşmeyi gereği gibi uygulayamayan bizim gibi ülkeler için açığa çıkan “erken sanayisizleşme” olgusunun önemli bir ekonomik sorun olduğuna ve bunun da ihracata yönelik sanayileşme ve aşırı değerli kur politikasını birlikte uygulanması tarafından beslendiğine dikkat çekmek gerekmektedir. Erken sanayisizleşmeden kastedilen; geç sanayileşme sürecinde olan ülkelerde sanayi belli bir düzey ve olgunluk seviyesine ulaşmadan sanayinin hem istihdamdaki hem de milli gelir içindeki payının düşmeye başlaması olarak tanımlanmaktadır. Gelişmiş kapitalist ülkelere bakıldığında imalat sanayinin istihdamdaki payı %30 - %35’ler ve daha üstüne eriştikten sonra düşmeye başlamaktayken, bazı gelişmekte olan ülkelerde bu oran bu düzeyin çok altındayken geri döndüğü bunun da erken sanayisizleşmeye istihdamdaki payı boyutuyla işaret ettiği izlenmektedir (Öz, 2018: 2). Türkiye’de ise hizmet sektörünün istihdamdaki payı 1980 sonrasında günümüze bakıldığında artmaya devam etmektedir.

İmalat sanayinin istihdamdaki payı ekseninde izlenen istihdamda sanayisizleşme olgusunun Türkiye’de durumuna bakacak olursak. Aşağıda yer alan Grafik 1 buna ilişkindir.

Grafik 1: Türkiye Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Toplam İstihdam İçindeki Payı

Kaynak: MERT, Funda, (2013).

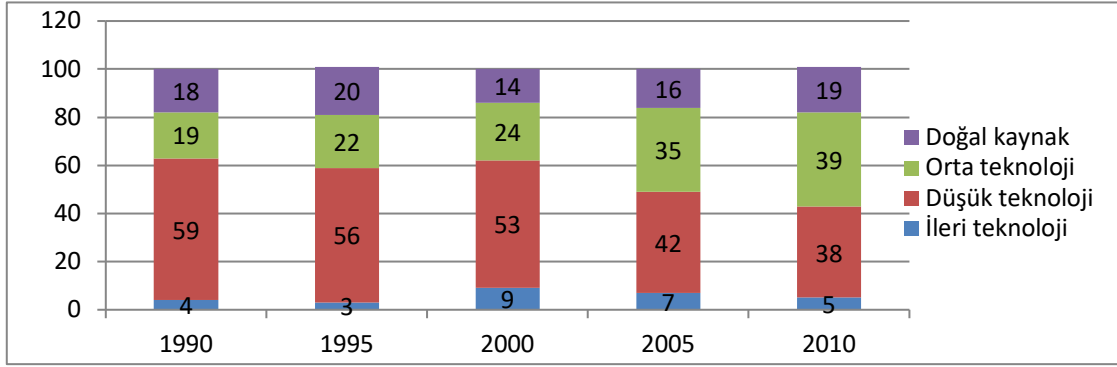
Grafik 1’den gözleneceği üzere hizmet sektörünün istihdam içerisindeki payı 1980’den 2010’a önemli bir artış göstermiştir. Sektörlerin istihdam içerisindeki payı; %18,3’ü tarımda, %19,8’i sanayide, %6,5’i inşaat sektörü ve %55,4’ü hizmetler sektöründe (TOBB, 2017: 4) istihdam edildiğine ilişkin daha yakın tarihteki (2017 yılının başında) veriler de dikkate alınacak olursa, bu manzara Türkiye’de “erken istihdamda sanayisizleşmenin” olduğunu destekler niteliktedir.

Öte yandan son yıllarda imalat sanayinin GSYH içindeki payı %30’lar düzeyinden %19’lara düşmüştür ve trend aşağı yönlüdür. İhracata yönelik sanayileşme süreci ile hızla dışa açılmış olan Türkiye ve benzer kaderi paylaşan ekonomiler; ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygularken, yüksek faiz/düşük kur politikası ile kısa vadeli finansman aracılığıyla ekonominin çarkını döndürmeye çalıştıklarından aşırı değerlenmiş ulusal para ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin uygulama zeminini ve başarı şansını ortadan kaldırmış olduğunu nedenleriyle yukarıda açıkladık. Bu çelişik iki politikayla yol kat etmeye çalıştıklarından ihracat sektörleri hem dışa bağımlı hale gelmiş hem de geleneksel ihracat sektörlerinde ihracat kârlı olmaktan çıkmıştır. Ayrıca ulusal paranın aşırı değerlenmesi ile ithalat çok ucuzlamış; bu ise ucuz ithal ürünlerine yönelik ciddi bir tüketim toplumlarına dönüşmeleri sonucu yaratmış, ithal ikameci sanayiler ucuz ithal ürünleriyle rekabet edemedikleri için üretimden çekilmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca üretim gibi meşakkatli bir süreçle para kazanmak yerine kâr oranlarının çok arttığı finans sektöründe kolay para kazanmanın cazibesiyle yerli sanayinin de reel sektör yatırımları azalmış, onlar da paradan para kazanma yolunu seçmişlerdir. Hele bir de Türkiye özelinde kamu aracılığıyla üretici olan kamu iktisadi teşekküllerinde özelleştirme yolunu seçip, özelleştirilen bu üretim ünitelerinde üretime devam edilmemesi yolu seçilmiş ise üretmemelik hali çok daha çarpıcı bir şekilde açığa çıkmıştır. Ayrıca uzun yıllar sıcak para ile borçlanma politikasında kriz riskini ötelemek için aşırı değerlenmiş ulusal para politikasına devam edilmişse bunun yıkım ve dışa bağımlılık etkisi sadece sanayi sektöründe açığa çıkmamakta, bu yıkım etkisi tarım sektöründe de gözlenmektedir. Tarım, hayvancılık gibi pek çok stratejik ve geleneksel olarak üretici olunan sektörlerde dahi aşırı değerli kur politikası nedeniyle yapay olarak iç piyasaya ucuz giren ithal ürünleriyle yerli üretici rekabet edememekte ve üretimden vaz geçmektedir. Bir de bunun üstüne bu süreçte; Türkiye’de tarımsal üretimden hızla vaz geçmeye neden olan ve Türkiye’de uygulanması yanlış sonuç veren “doğrudan

destek” politikası tarımda üretmemelik halini yanlış kur politikasıyla birlikte çok ciddi ölçüde beslemiştir.

Peki ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile kısa vadeli finansmanın birlikte uygulandığı 1989 yılından sonra acaba Türkiye’nin reel sektöründe stratejiden beklenen yapısal dönüşüm gerçekleşmiş midir? Aşağıda verilmiş olan iki grafik bu konudaki gidişat hakkında önemli ibareler içermektedir.

Grafik 2: Türkiye İhracatın Teknolojik Dağılımı

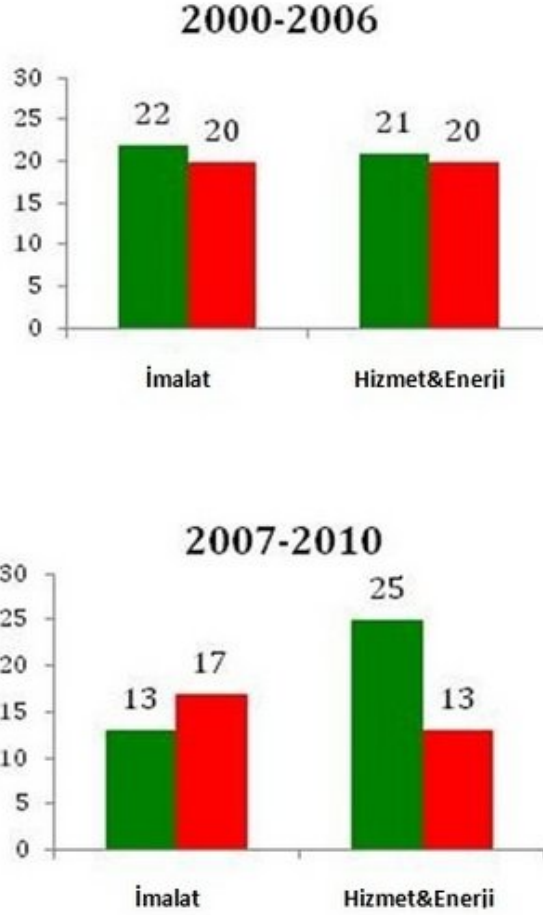

Kaynak: MERT, Funda, (2013).

Yukarıdaki Grafik 2 dışı açılma ile birlikte Türkiye’nin ihracatında yapısal değişim yaşanıp yaşanmadığına ilişkin önemlidir. Grafik 2’den gözleneceği üzere bu dönemde düşük teknolojili ürünlerin payından orta teknoloji ürünlerine bir kayma olduğu gözlenirse de, ileri teknoloji ürünler ve birincil ürünler (doğal kaynaklar)’ın payında başından itibaren önemli bir değişim yaşanmamış görünmektedir.

Aşağıdaki Grafik 2’deki mesaj ise; stratejide arzulananın gerçekleştirilemediğinin, büyük Türk imalatçı firmaların reel üretimden kâr oranlarının aşırı yükseldiği hizmet sektörlerine yöneldiklerinin, bu anlamda stratejinin hedeflerinin dışında bir seyir olduğuna ilişkin bir başka göstergesidir:

Grafik 3: 21 Büyük Sanayi İşletmesinin Satın Alma ve Elden Çıkartma İşlemleri (2000-2010)

Kaynak: Ussal Şahbaz (2011), “Sanayisizleşme: Türkiye Ekonomisindeki Son Tehlikeli Eğilim mi?”, <https://www.tepav.org.tr/tr/tum-kose-yazisi/s/2516> Erişim Tarihi: 19.04.2019.

“...Yukarıdaki grafikler ISO1000 listesinde yer alan 21 büyük imalat sanayi şirketinin işlemlerini göstermektedir. İşlemler iki kategoride incelenmiştir: imalat sanayindeki birleşme ve devralma işlemleri ve hizmet ve enerji sektörlerindeki birleşme ve devralma işlemleri. Yeşil sütunlar sektöre girişi (satın alma), kırmızı sütunlar ise sektörden çıkışı (elden çıkarma) temsil etmektedir... (Şahbaz 2011)”. Grafik 3 ise bize büyük üretici şirketlerin de artık reel üretimin çetrefilli yolundan hizmet sektörlerinin daha kârlı alanlarına yöneldiklerinin işaretini vermektedir.

Türkiye’de erken sanayisizleşme olgusuna istihdamda sanayisizleşmenin yanı sıra sektörlerin GSYH içindeki payları yönüyle de bakılacak olunursa, Türkiye’nin dışa açılma dönemi olan 1980’den sonra sektör paylarının seyri aşağıdaki Tablo 3’ de gözlenecektir.

TABLO 3: TÜRKİYE'DE TARIM, SANAYİ VE HİZMETLER SEKTÖRLERİNİN GSYH İÇİNDEKİ PAYLARI			
Yıllar	Tarım (%)	Sanayi(%)	Hizmetler(%)
1980	24.2	20.5	55.4
1985	19.4	23.6	57.0
1990	16.3	25.9	57.9
1995	14.5	27.7	57.8
2000	12.2	32.1	52.8
2005	10.6	32.0	54.4
2010	9.4	32.7	57.3
2011	9.2	33.0	57.3
2012	9.3	32.9	57.6
2015*	6.9	19.8	58.9
2016*	6.2	19.6	61.7
2017*	6.1	20.6	61.3

* İnşaat sektörünün payı sırasıyla 8.2, 8.6 ve 8.6'dır

Kaynak: F. Mert (2013), TOBB (2017), DİE (1996) ve TÜİK verileri.

Tablo 3'ten gözleneceği üzere tarım sektörünün GSYH içindeki payı 1980 yılından itibaren düzenli olarak azalma yönündedir, sanayi sektöründe ise belirgin bir artış gözlenmezken 2012 yılından itibaren de payın düştüğü gözlenmektedir. Hizmet sektörünün ise GSYH içindeki payı 1980'den itibaren artma eğilimindedir. Kuru ve Dinçer (Kuru ve Dinçer, 2018: 5) sektörlerin paylarına 1968'den itibaren baktıkları çalışmalarında; "...tarımın GSYH içindeki payı 1968'den 2016'ya kadar olan süreçte %43'ten %7'ye düştüğünü gözlemlemiştirler. Sanayi sektörünün payı ise aynı dönemde oldukça durağan bir seyir izlemiş 2000'li yılların başından itibaren % 30'lar seviyesine ulaştıktan sonra 2016 yılı itibarı ile %19 seviyesine düşmüştür..." tespitinde bulunmuşlardır. Hizmetler sektörünün payı ise son 50 yılda büyük bir artış göstererek %35'ten %61'e çıkmış olduğunu tespit etmişlerdir.

Peki ihracata yönelik sanayileşme stratejilerinin uygulandığı dönemde sanayinin toplam üretim içindeki payını artıran ve stratejide başarılı olan ülkelerin bu süreçteki başarılarının sırrı nedir? Aslında başarısız olan ülkelerin temel problemleri ne ise onların başarı sırrı da odur. Özellikle Çin'i örnek olarak değerlendirirsek sermaye hareketlerinin kontrolü onların en önemli başarı sırrıdır. Ayrıca Çin'de ölçsüz savurganlık, ihtiyatsız özelleştirme, yerli üretimi cezalandıracak kur politikası, kısa dönemli siyasi hedefler doğrultusunda geleceğin feda edildiği popülist politikalar, geri dönüşü ancak uzun dönemde gözlenebilen cari dönemde yüksek maliyet oluşturan eğitim ve teknolojide kısıntı yolunu seçmeme ve daha bir dizi kalkınmayı baltalayacak uygulama ve politikalarla görece olarak diğer ülkelere baktığımızda ise; zoru seçtikleri, kısa dönem popülist politikalarla kaçındıkları, katma değeri yüksek sektörlerde üretim ve ihracatı zorladıkları gözlenecektir. Zoru seçerek ihracat endüstrileri odaklı sanayileşmeden taviz vermedikleri, çelişik politikalarla kaçındıkları da gözlenecektir. Ayrıca 1990'lı yıllarda yaşadıkları krizlerin yıkıcı etkilerinden aldıkları dersle kısa vadeli

süpekülatif sermayenin ülkeye kontrolsüz girişini kontrol altına alan bilindik ekonomik önlemlere baş vurdukları da gözlenecektir.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin uygulandığı bu küresel ekonomi döneminde sanayileşmeyi başaran ve başaramayan ülkeler için: "...uluslararası ticarete 1980'lerden bu yana artan serbestleşme, ülkeleri farklı alanlarda uzmanlaşmaya itmiş gibi görünüyor. Hammadde, gıda veya enerji açığı bulunan gelişmekte olan bazı ülkelerin, büyümelerini sürdürebilmek için bu ihtiyaçlarını mamul mal ihraç ederek karşılamaya yönelmesi küresel uzmanlaşma eğilimini güçlendiriyor. Asya ülkelerinde imalat sanayii katma değerinin toplam üretim içindeki payı %30'ların üzerine çıkarken, özellikle tarım ve tarım dışı hammadde ihracatçısı Güney Amerika ülkelerinde bu payın tarihsel olarak ulaştığı en yüksek değer yarısına (%10)'lara gerilemesi bu eğilimi yansıtıyor... (TÜSİAD-EAF Temmuz 2018 sayısı)". Yapılan bu açıklama aslında sanayileşmeden başka çaresi olmayan Asya-Pasifik ülkeleri ve tarım ve hammadde ihracatı olan ülkelerin de bunu sanayi malı ihracatına dönüştüremediklerine vurgu yapılmaktadır. Şüphesiz ihracata yönelik sanayileşmede başarısız olan ülkelerin hepsinin başka süreç ve gerçekleri vardır. Ancak kısa vadeli finansman ve aşırı değerli ulusal para politikasının ihracata yönelik sanayileşme ile birlikte uygulanması başarısızlıklarının ortak noktasıdır. Makalenin sınırları açısından ihracata yönelik sanayileşmenin başarı ve başarısızlığına yönelik her ülke için tek tek özgün ayrıntılara girilemeyeceği için Türkiye'deki özelleştirme, tarımda doğrudan destek gibi sanayisizleşmeyi ve üretmemeliği doğrudan besleyen bazı ek politikalara bu çalışmada çok genel olarak vurgu yapılması uygun görülmüştür.

3. Sonuç

Türkiye uzun yıllar uyguladığı yüksek faiz/düşük kur politikası ve dış ticarete korumayı kaldırmayı gerektiren ihracata yönelik sanayileşmeyi uzun yıllar birlikte uygulamış olmasından kaynaklı dışa bağımlılık, borç stokunun artması, sanayisizleşme, üretmemelik, istikrarsız ve istihdam yaratmayan büyüme, orta gelir tuzağına takılma ve işsizlik gibi bir dizi ekonomik sorunlar ile yüz yüze gelmiştir. Bu çelişik iki politikanın yanı sıra Türkiye'de bu ekonomik sorunları artırıcı etkisi olan başka politikalar da uygulanmıştır. Türkiye'nin Sanayisizleşme olgusuyla yüzleşmesinde büyük ölçüde özelleştirmelerin ve özelleştirmeden sonra o üretim ünitelerinin çoğunun üretimden çekilmesinin katkısı çok büyüktür. Ayrıca tarım politikalarındaki köklü değişiklik, doğrudan destek politikası ve kur politikasıyla beslenen ucuz tarım ürünleri ithalatı ile birlikte tarımda üretmemelik sorunu da açığa çıkartmıştır. Tarım, hayvancılık gibi sektörlerde teşviklerin kalkması, piyasayı düzenleyici kamu iktisadi teşebbüslerinin işlevlerinin yitirilmesi nedenleriyle bu üretmemelik süreci tarım ve hayvancılık sektörleri boyutuyla da beslenmiştir. Sanayisizleşmenin yanı sıra diğer bu kritik sektörlerde üretmemelik hali Türkiye'deki ekonomik açmazı daha derinleştirmekte ve daha kritik hale getirmektedir.

Diğer ülkelerden farklı olarak Türkiye'de bu sanayisizleşme ve üretmemelik halini bir de ekonominin kötü yönetimi ve ölçsüz ve hesapsız özelleştirme gittikçe derinleştirmiştir. Son söz olarak söylemek gerekirse Türkiye artık klasik anlamda "ihracata yönelik sanayileşme stratejisini" uygulayamaz haldedir. Başta ihracat endüstrileri olmak üzere tüm endüstrilerde

dışa bağımlılık uzun yıllar uygulanan aşırı değerli ulusal para politikası nedeniyle çok artmış ve bu nedenle de en azından kısa dönemde etkin bir kur politikası uygulayamaz hale gelmiştir. Zira artık TL'deki değer kaybı ya maliyet enflasyonu ya da ithal edememezlikten kaynaklanan üretememezliğin artması şeklinde ekonomiye yansımaktadır. Türkiye açısından iflas etmiş olan ihracata yönelik sanayileşme stratejisi yerine, koşullar ekonomide kamu öncülüğünde planlı bir onarım programının uygulanmasını şart kılmaktadır. Kısacası bu strateji bu haliyle artık uygulanamaz haldedir.

Aslında küresel dünyada kapitalist üretim ilişkilerinin açmazlarını aşmaya yönelik politika yapımcılar da artık uygulattıkları politika sepetlerini gözden geçirme gündemiyle yüz yüzedirler. Ayrıca ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde başarısız olan ülkelerde şekillenen yeni uluslararası iş bölümü de dünya kaynaklarının etkin kullanımı ile çelişiktir. Ulusal sanayi bu ülkelerde çok uluslu şirketlerin kâr maksimizasyonu çerçevesinde ya taşeronlaştırılmış ya da çoğunlukla yerli sanayi açısından rantabl olmayan ortaklıklara dönüşmüş vaziyettedir. Kısacası: 1929 Ekonomik Krizi ve II. Dünya Savaşı nasıl kamunun merkezde olduğu Keynes'yen Ekonomi Politikalarını, uluslararası para sisteminin dağıldığı ve petrol şoklarının yaşandığı 1970'li kriz yılları "ihracata yönelik sanayileşme stratejisini" doğurduysa; uluslararası politika yapımcılar artık üretememezliğin, sanayisizleşmenin ve dışa bağımlılığın had safhaya ulaştığı ve borç yükü altında ezilen ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde başarısız olan bu ekonomilerin de kendi ulusal çıkarlarını ön plana alan bir kalkınma stratejisi uygulamalarına hazır olmalıydılar.

Kanaatimce Türkiye açısından Amerika'nın yeniden keşfine gerek yoktur. Türkiye'deki 1930'lu yılların ekonomik başarısına damgasını vuran ve Türkiye'ye has ekonomik model olan "karma ekonomik modelin" güncel uyarlaması Türkiye için en uygun çıkış yolu olduğu tarafımda ön görülmektedir. Ayrıca uygulandıkları dönemlerde yüksek performans alınmış olan sanayi planları ve sonrasında uygulanan kalkınma planları da tereddütsüz rehber alınabilecek iyi örneklerdir.

KAYNAKÇA

- Elmas Arslan, Gülen & Funda Mert (2014), "Türkiye Açısından Sanayisizleşme Olgusunun Analizi", *ASOMEDYA / DOSYA*, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Mayıs/Haziran 2014 Sayısı, ss.:32-49.
- Elmas, G. & G.E. Çakar (2001) "Türkiye'de Sanayiinin Beşerî ve Fiziki Sermaye Yapısı," *Mühendis ve Makina Dergisi*, Sayı:498, Temmuz-2001, ss.33-44.
- Elmas, G. (1998), "Devalüasyon ve Sektörel Maliyetler," *Ekonomik Yaklaşım* (ISSN 1300-1868), Cilt:9, Sayı:30, Sonbahar 98, ss.71-77.
- Elmas, G. (1995), "Gümrük Birliği İle Türkiye," *Ekonomik Yaklaşım* (ISSN 1300-1868), Cilt:6, Sayı:16, Bahar 95, ss.5-15.
- Elmas, G. (1993) "1994 Yılına Girerken İthalat ve İhracatımız," *Birlik Dergisi*, İstanbul İhracatçılar Birliği, Cilt:3, Sayı:3, Ekim 93, ss.26-28.
- Elmas, G., (1992) "Türkiye'nin 1980-1990 Arası Dönemde Reel Döviz Kuru İthalat Esneklikleri," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi* (ISSN 1300-2775), Cilt:XVI, Sayı: 149, Kasım 92, ss.23-30.
- Elmas, G., (1998) Gümrük Birliği Üyeliğinin Türkiye'de Yaratacağı Fiyat Hareketleri, GÜ, SBE, İktisat ABD., Yayınlanmamış doktora tezi.
- Elmas, Gülen (2001), *Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler*, Nobel Yayınevi, (ISBN:975-591-266-5), Ankara.
- Elmas, G. (1993), "1980-1990 Arasında Türkiye'nin Reel Döviz Kuru İthalat Esneklikleri," *Sanayi Yıllığı 93*, Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, (ISBN:975-7406-01-5), Ankara, ss.158-189.
- Elmas, Gülen (1996), "Türkiye Özelinde Gümrük Birliğinin Dinamik ve Statik Etkileri", *Gümrük Birliği Sürecinde Çimento ve Seramik Sektörleri*, Ed: Ö.T.Durusoy, Çimse-İş Yayını, No:3, Bölüm Aralığı:75-87, Ankara.
- Elmas, G.; F.Ercan Ve Ş. Yılmaz, (1999), "Kriz: Çevrenin mi Merkezin mi Krizi," 6. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 17-19 Kasım 1999, Ankara, *Özet Basımı: TSBD*, Varan Matbaası, s.73.
- Koru, A.T. ve Dinçer, N.N. (2018), "Türkiye'de Sanayi ve Hizmet Sektörü", *İktisat ve Toplum*, 88, <http://www.iktisatvetoplum.com/wp-content/uploads/2018/02/%C4%B0TD-88-AY%C3%87A-TEK%C4%B0N-KORU-VE-NERG%C4%B0Z-D%C4%B0N%C3%87ER.pdf> Erişim Tarihi: 19.04.2019.
- Mert, Funda, (2013), "Sanayisizleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Durum Analizi," Hitit Ün., SBE, İktisat Master Tezi.

Öz, Sumru (2018), “Dünyada ve Türkiye’de Sanayisizleşme”, https://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_an1803.pdf, Erişim Tarihi: 19.04.2019.

Paraanaliz (2018), “Dünyada ve Türkiye’de Sanayisizleşme”, <https://www.paraanaliz.com/2018/raporlar/dunyada-ve-turkiyede-sanayisizlesme-25015/>.

Rodrik, Dani (2016), “Premature Deindustrialization”, *Jurnal of Economic Growth*, 21, ss.1-33.

Resmî Gazeteler.

Şahbaz, Ussal (2011), “Sanayisizleşme: Türkiye Ekonomisindeki Son Tehlikeli Eğilim mi?”, <https://www.tepav.org.tr/tr/tum-kose-yazisi/s/2516> Erişim Tarihi: 19.04.2019.

T.C. DİE (Bu günkü adıyla TÜİK) (1996), *İstatistik Göstergeler 1923-1995*, Ankara.

TOBB (2018), *Ekonomik Rapor 2017*, TOBB Yayını:306, Ankara.

Yeldan, Erinç (2005), “Sıcak Para Akımları, Dış Borçlar ve Reel Kur”, yeldane.bilkent.edu.tr/yeldan15_9Mar05.pdf, Erişim Tarihi: 19.04.2019.